

С. Л. ЛИСАЧЕНКО

**ЗАСОБИ ОТРИМАННЯ ВІДОМОСТЕЙ
ВІД ОСОБИ У ДОСУДОВОМУ
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Монографія

Харків
«Право»
2021

Рецензенти:

Гловюк Ірина Василівна – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу організації наукової роботи Львівського державного університету внутрішніх справ;

Лоскутов Тимур Олександрович – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри організації досудового розслідування Криворізького навчально-наукового інституту Донецького юридичного інституту МВС України.

Науковий редактор

Капліна Оксана Володимирівна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 10 від 16 квітня 2021 р.)*

Лисаченко С. Л.

Л63 Засоби отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні : монографія / С. Л. Лисаченко ; [наук. ред. О. В. Капліна]. – Харків : Право, 2021. – 280 с.

ISBN 978-966-998-245-2

У монографії комплексно досліджено засоби отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні. Проаналізовано загальні положення щодо засобів отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні, надано визначення поняття, зроблено класифікацію, вказано функціональне призначення. Надано характеристику засобів отримання відомостей від особи, які застосовуються без можливості застосування примусу та з можливістю застосування примусу стосовно особи. Автором звернута увага на проблеми здійснення судового контролю та процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням у частині застосування засобів отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні.

Буде корисною для вчених-правознавців, викладачів, аспірантів, практичних працівників – суддів, прокурорів, слідчих, детективів, дізнавачів, адвокатів, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться правовими проблемами.

УДК 343.102:343.132:343.14:343.16

Зміст

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	---

Розділ 1

Загальні положення щодо засобів отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні	7
--	---

1.1. Поняття засобів отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні	7
1.2. Функціональне призначення засобів отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні	36
1.3. Система та класифікація засобів отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні	59

Розділ 2

Характеристика засобів отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні	95
---	----

2.1. Засоби отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні без можливості застосування примусу	95
2.2. Засоби отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні з можливістю застосування примусу	131

Розділ 3

Судовий контроль та процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням у частині застосування засобів отримання відомостей від особи	175
--	-----

3.1. Судовий контроль за досудовим розслідуванням у частині застосування засобів отримання відомостей від особи	175
3.2. Процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням у частині застосування засобів отримання відомостей від особи	193

Розділ 4

Шляхи підвищення ефективності засобів отримання відомостей від особи у досудовому

кримінальному провадженні 217

Висновки 234

Список використаних джерел 240

Додатки 261

ПЕРЕДМОВА

Ефективне вирішення кримінально-правового конфлікту між державою та особою передбачає результативне здійснення кримінального процесу, наслідком якого повинно стати розв'язання всіх завдань кримінального досудового та судового провадження. Дієвість кримінального провадження зумовлює наявність системи якісних засобів здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Шляхом реалізації останніх до державних органів кримінального судочинства потрапляють відомості, що мають кримінальне процесуальне значення для винесення законного та обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні.

Серед засобів здійснення кримінальної процесуальної діяльності засоби отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні є досить важливими з точки зору забезпечення прав і свобод особи, оскільки здійснення таких засобів передбачає безпосередній контакт державних органів з особою, яку залучено до участі у кримінальному провадженні попри її бажання. До того ж відносини між органами кримінального судочинства та особою у перебігу реалізації засобів отримання процесуальних відомостей на досудовому провадженні відбуваються переважно за відсутності незалежного та безстороннього судового контролю. Це створює загрозу порушення прав і свобод особи та ризик визнання одержаних даних недопустимими для доказування обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Питання щодо кримінальних процесуальних засобів у досудовому провадженні були предметом дослідження таких учених, як Ю. П. Аленін, О. Я. Басв, О. А. Банчук, Р. В. Бараннік, В. П. Бахін, В. В. Вапнярчук, І. В. Гловок, В. П. Гмирко, М. М. Гродзинський, Ю. М. Грошевий, Т. М. Добровольська, Г. Г. Доспулов, А. В. Дулов, М. І. Єнікєєв, С. П. Єфімічев, В. А. Журавель, В. С. Зеленецький, В. І. Камінська, О. В. Капліна, Л. М. Карнеєва, О. С. Кобліков, В. О. Коновалова, В. О. Лазарева, Л. М. Лобойко, Т. О. Лоскутов, В. В. Луцик, Г. В. Остафійчук, О. В. Победкін, М. А. Погорецький, М. І. Порубов, О. Р. Ратінов, Р. Д. Рахунов, А. Л. Рівлін, Н. З. Рогатинська, В. В. Ро-

манюк, В. О. Семенцов, М. О. Сільнов, О. Б. Соловійов, С. М. Стахівський, С. В. Тетюєв, О. М. Толочко, В. М. Трофименко, Л. Д. Удалова, Т. І. Фулей, А. П. Черненко, О. О. Чувільов, В. Ю. Шепітько, О. Г. Шило, С. А. Шейфер, М. Є. Шумило, Д. О. Шингарьов, Г. Ю. Юдківська, М. Л. Якуб, О. Ю. Ямпольський, В. М. Яшин та ін. Водночас, незважаючи на значну кількість наукових праць, вони стосувалися загальних аспектів кримінальних процесуальних засобів, зокрема переважно слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження. Вчені не зосереджувалися на комплексному дослідженні засобів отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні. Вищевказане свідчить про актуальність наукового вивчення питань, які порушено в монографії.

Автор висловлює безмежну вдячність та глибоку повагу своїй *alma mater* – Національному юридичному університету імені Ярослава Мудрого, моїм вчителям, які прищепили любов до пошуку відповідей на складні питання, що супроводжують практичну діяльність, навчили тлумачити закон, переборювати колізії, вміти фахово представляти свою правову позицію та обстоювати справедливість.

Також слова вдячності хочеться висловити колективу кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за підтримку, цінні поради, які було надано під час обговорення тексту монографії.

Автор щиро вдячний за доброзичливе ставлення та конструктивні поради та зауваження вельмишановним рецензентам монографії – доктору юридичних наук, професору Ірині Василівні Гловюк та доктору юридичних наук, доценту Тимурі Олександровичу Лоскутову.

Особливі слова подяки висловлюю моїй сім'ї – за розуміння, терпіння, підтримку та любов, без чого ця робота навряд чи побачила б світ.

Розділ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЗАСОБІВ ОТРИМАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ВІД ОСОБИ У ДОСУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Поняття засобів отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні

Кримінальний процес є процесом інформаційного обміну і водночас процесом накопичення певної специфічної інформації у матеріалах провадження, які, за влучним висловом академіка В. С. Зеленецького, є документальним фондом, у якому фіксується відображення такого провадження¹. Отримання процесуальної інформації від особи у досудовому кримінальному провадженні здійснюється шляхом використання процесуальних засобів.

У теорії кримінального процесу не проводилось окремих досліджень щодо визначення поняття та розкриття функціонального призначення засобів отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні. Ця прогалина в науковій літературі не сприяє розвитку кримінального процесуального законодавства та практики кримінального провадження стосовно правової регламентації та реалізації вказаних процесуальних засобів.

З огляду на те, що у вітчизняній науці кримінального процесу досі питання дослідження такої узагальненої категорії, як «засоби отримання відомостей від особи», не поставало, це поняття відсутнє

¹ Зеленецький В. С. Возбуждение уголовного дела. Харьков : КримАрт, 1998. С. 25.

у процесуальній літературі. Водночас щодо визначення дефініцій окремих засобів одержання особистої інформації у кримінальному провадженні в теорії мають місце різні позиції.

Досліджуючи засоби отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні, необхідно перш за все розглянути та визначити такі ключові поняття, як засоби, відомості у кримінальному процесі, зокрема відомості від особи.

Загалом термін «засіб» тлумачиться: як 1) прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб; 2) те, що слугує знаряддям у якій-небудь дії, справі; 3) механізми, пристрої та ін., необхідні для здійснення чого-небудь, для якоїсь діяльності¹.

Кримінальний процесуальний закон України використовує термін «засоби» щодо позначення технічних засобів, електронних засобів, засобів зв'язку тощо. Як процесуальні засоби вказано лише у ч. 1 ст. 47 КПК щодо використання засобів захисту захисником.

Приписами КПК встановлюється, що представники сторони обвинувачення здійснюють збирання доказового матеріалу різними засобами, зокрема слідчими (розшуковими) діями, витребуванням документів тощо (ст. 93 КПК).

На підставі аналізу кримінального процесуального законодавства О. В. Гринюк стверджує, що в ст. 93 КПК України зазначено загальні способи отримання доказів, оскільки кожен із суб'єктів сторони обвинувачення наділений різними повноваженнями. Проведення слідчих (розшукових) дій стороною обвинувачення, на думку дослідника, є основним способом отримання доказів, проте не єдиним².

А. В. Ватраль відмічає, що в юридичній літературі, зокрема криміналістичній, слідчі дії розглядають як процесуальну форму діяльності слідчого зі збирання фактичних даних (доказів), необхідних для розслідування злочинів, тобто як спосіб реалізації норм кримінально-процесуального законодавства. Однак окремі науковці

¹ Засіб. *Словник української мови* : в 11 т. Т. 3 / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. С. 307. URL: <http://sum.in.ua/s/zasib>.

² Гринюк В. О. Реалізація змагальності сторін щодо отримання доказів під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 26.

правильно звертають увагу на те, що слідча дія в гносеологічному та методологічному планах є засобом пізнання події злочину, осіб, які його вчинили, а також обставин кримінального провадження, тобто практично пізнавальною діяльністю¹. Цілком погоджуючися з автором щодо його міркувань, хотілося б зазначити, що якщо розтлумачити, що пізнання події злочину, осіб, які його вчинили, відбувається у вигляді отримання певної інформації, певних відомостей, то й про слідчі (розшукові) дії можна говорити як про засоби отримання відомостей.

На пізнавальний характер таких засобів, як слідчі (розшукові) дії, вказує позиція деяких авторів. Так, автори Є. Д. Лук'янчиков та Б. Є. Лук'янчиков називають слідчі (розшукові) дії засобами пізнавальної діяльності у процесі кримінального провадження². Вчений В. А. Журавель дослідив слідчі (розшукові) дії саме як засоби формування доказів³.

Окрім пізнавального характеру, вчені підкреслюють ще й доказовий характер вказаних засобів. Зокрема, М. А. Погорецький щодо суб'єктів кримінального провадження говорить саме щодо наданих їм засобів пізнання й доказування у кримінальній справі⁴. Саме як засіб отримання доказів О. С. Старенький розглядає витребування документів у кримінальному провадженні⁵, так само автор розглядає й обшук⁶.

¹ Ватраль А. В. Засоби кримінально-процесуального пізнання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 50.

² Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Освідування – засіб інформаційного забезпечення розслідування. *Юридичний вісник*. 2014. №2 (31). С. 131.

³ Журавель В. А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 22.

⁴ Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. №1 (3). С. 26.

⁵ Старенький О. С. Витребування документів як засіб отримання доказів захисником у кримінальному провадженні: проблеми визначення процесуальної форми. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. №3. С. 58.

⁶ Старенький О. С. Обшук як засіб отримання доказів у кримінальному провадженні: окремі новели чинного Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. №1 (15). С. 190.

Засобом отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні вважає обшук особи О. В. Баганець¹. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж вважає одним з ефективних і дієвих засобів отримання доказів у кримінальному провадженні під час здійснення досудового розслідування Е. Ф. Іскандеров².

Автор Л. М. Гуртієва щодо збирання та перевірки доказів судом на стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі визнала за доцільне застосування саме терміна «засобів»³.

У якості способів перевірки речових доказів у кримінальному провадженні С. О. Ковальчук розуміє слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії⁴. Проте тут же автор робить висновок, що самостійним способом перевірки речових доказів виступає збирання нових доказів, що здійснюється суб'єктами доказування в межах наданих їм кримінальним процесуальним законом повноважень⁵. Отже, автор дещо змішує загальне поняття збирання доказів та провадження окремих процесуальних дій, спрямованих на таке збирання доказів, зрівнюючи їх у розумінні в якості способів перевірки доказів.

Аналізуючи проблемні питання збирання доказів у кримінальному провадженні, І. М. Чемерис використовує поняття «способи» збирання доказів, які на його думку знайшли втілення у формах, визначених КПК: 1) проведення слідчих дій; 2) проведення негласних слідчих дій; 3) проведення процесуальних дій, зміст яких

¹ Баганець О. В. Обшук особи як засіб отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №3. С. 133.

² Іскандеров Е. Ф. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж як засіб отримання доказів оперативними підрозділами. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. №4. С. 33.

³ Гуртієва Л. М. Засоби збирання та перевірки доказів судом на стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. №4. С. 306.

⁴ Ковальчук С. О. Збирання нових доказів як спосіб перевірки речових доказів під час досудового розслідування. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. №3. С. 165.

⁵ Там само. С. 168.

полягає в отриманні від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій¹.

Серед характеристик пізнавальної діяльності слідчого В. Ю. Шепітько зазначає те, що пізнання проводиться у формі доказування, тобто за допомогою кримінально-процесуальних засобів, воно має на меті одержання інформації, засоби здійснення діяльності визначено у кримінально-процесуальному законі². Отже, В. Ю. Шепітько вбачає здійснення пізнавальної діяльності слідчого через застосування засобів з метою одержання інформації, що у нашому контексті становить отримання відомостей.

На думку К. В. Антонова та В. М. Тертишника, доказове право включає норми, які визначають з-поміж іншого засоби доказування, систему слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій³.

Деякі науковці використовують щодо доказів та процесу доказування поняття способу діяльності, рівнозначне поняттю засобу діяльності⁴. З цього приводу можна навести позицію В. П. Гмирко, який, використовуючи логіку системомиследіяльнісної методології, аналізує діяльність доказування у кримінальному процесі як складну структуру певним чином організованих і взаємозв'язаних так званих її «функціональних місць»: «мета» ↔ «вихідний матеріал» ↔ «спосіб діяльності» ↔ «носії діяльності» ↔ «засоби діяльності» ↔ «перетворювальний процес» ↔ «продукт діяльності»⁵.

¹ Чемерис І. М. Проблемні питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 341.

² Шепітько В. Ю. Пізнавальна функція слідчої діяльності та її інтерпретація в криміналістиці. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 26.

³ Антонов К. В., Тертишник В. М. Концепт теорії доказів і концептуальні аспекти розвитку доказового права сьогодення. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2015. № 2 (15). С. 8.

⁴ Чемерис І. М. Проблемні питання збирання доказів у кримінальному провадженні. С. 341.

⁵ Гмирко В. П. Продукт діяльності доказування в кримінальному процесі. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 1 (3). С. 1.